

דתישבו

בס"ד

פרשת שפטים, תשע"ו, מספר 1186

מקומה של פרשת שופטים בתולדות ההגות הפוליטית על המשטר הראוי היושע ברמן

לגופים נפרדים, שהוקצו לשכבות סוציו-אקונומיות שונות. פוליביוס, למשל, הציע שהרשות המחוקקת ברפובליקה הרומית תורכב משני גופים, ששניהם יעוגנו בחוק: סנאט לאצילים, ואסיפה לפשוטי העם. הרעיון הזה גלום גם בראשיתה של השיטה הפרלמנטרית הבריטית מהמאה ה-16. שם הרשות המחוקקת הייתה מחולקת לשניים: בית פשוטי העם (House of Commons), ומעליו בית האצולה (House of Lords). הרעיון היה להפריד את הסמכות, על פי חלוקה סוציו-אקונומיות הקיימת בלאו הכי, בשאיפה ובתקווה שהגופים יאזנו זה את זה.

המחשבה שיש לפזר את הכוח השלטוני, בהתאם למפת מוקדי הכוח הקיימים בחברה, עברה כחוט השני בתולדות ההגות הרפובליקנית, מרומא העתיקה עד ראשית העת החדשה. הרעיון המודרני של הפרדת הכוחות לשלוש רשויות, מבצעת, מחוקקת ושופטת, הוא פרי רוחו של מונטסקייה, בספרו "על רוח החוקים" משנת 1748. אולם אפילו ביצירה פורצת-דרך זו, למעמד החברתי יש תפקיד מכריע בחלוקת הכוח.

בהשראת המודל האנגלי של זמנו הציע מונטסקייה שהרשות המחוקקת תכלול גוף אחד של אצילים שאצילותם באה להם בירושה, וגוף נוסף של פשוטי עם. לדידו, חברה נטולת מעמדות ומשטר, שחלוקת הכוח בה היא אמצעי בלבד, הייתה דבר שמעבר להשגת הדמיון. לא זו אף זו: האצולה העוברת בירושה לא הייתה בעיניו רע הכרחי, ואפילו לא עובדת חיים נתונה, אלא כלי שלטוני מלא ברכה. הוא האמין שהאצולה, על עושרה וכוחה שהם מעצם טבעה, תשמש כוח ממתן שיקה את עוקצו של המלך. העובדה שהאצולה יונקת את עצמתה ממשאביה שלה עשויה לנסוך בחבריה עוז של עצמאות. אי-תלותו של האציל, חינוכו המשובח והפנאי שיש לו להתבוננות ולמחשבה יאפשרו לו להרים תרומה ייחודית לאיכות השלטון.

ידוע הוא שפרשתנו מציעה בפנינו מצע פוליטי שבו מודגש העיקרון של ביזור סמכויות. התורה מפרידה בין רשות שופטת (דב' טז: יח-כ; יז: ח-יג), מלכות (יז: יד-כ), כהונה (יח: א-ז) ונבואה (יח: ט-כב). אך היכן ניצבת תפיסת המשטר המערוב (mixed government) של ספר דברים על מפת התאוריות שהוצעו בהגות המדינית של המערב?

הפילוסופיה המדינית של ספר דברים קרובה ברוחה לפרק מוקדם וחשוב בתולדות המחשבה החוקתית ובהתפתחות המושג המערבי של מונרכיה חוקתית. מוקדי הכוח במזרח הקדום, המלוכה והכהונה כאחד, ייחסו למעמד שורשים מיתיים. בספר דברים, לעומת זאת, מקורם של כל המוסדות בעלי הסמכות הוא אחד, ולכולם אותו מעמד ואותן זכויות, שכן כולם נוסדו בידי החוק האלוהי, וכולם נותנים לפניו דין וחשבון.

הספר מקיים גם עקרונות של הפרדת רשויות שנהוג ליחסם לתקופות מאוחרות הרבה יותר. ההוגים המדיניים של יוון הקלאסית סברו שבהיעדר כוח חזק, בדמות מלך או עריץ, המפלגתיות מאיימת על יציבותה של המדינה. האוכלוסייה, האמינו, תכלול תמיד עשירים ועניים, אצילים ופשוטי עם – ולכן הפתרון שיאפשר יציבות הוא מאזן כוחות שבו כל שכבה חברתית תיטול חלק מסוים בשלטון. מה שאריסטו כינה "מדינה", או "משטר", היה בדרך כלל שילוב בין אוליגרכיה לדמוקרטיה.

מאזן כוחות זה אינו דומה לאיזונים המשטריים שאנו מכירים כיום. הוא הושג באמצעות פיצולם של מוסדות שלטון

⁸ הגהות ומפתחות לסימן יג.

* הרב ד"ר יהושע ברמן, המחלקה לתנ"ך; מחבר הספר נבראו שוים: כיצד פרץ המקרא את המחשבה המדינית הקדומה, תל אביב 2013.

אָחִיקָם" (יח:יח). באותה מידה טבעי הוא שגם את הכוהנים יבחר אלוקים לבדו:

כִּי בּוֹ (בְּכוֹהֵן) בָּחַר ה' אֶל־לֵהֲיֶךָ מִכָּל שְׁבֵטֶיךָ לְעֹמֵד לְשֵׁרֵת בְּשֵׁם ה' הוּא וּבְנָיו כָּל הַיָּמִים (יח:ה).

מלך נבחר בחירה כפולה – בידי העם שהוא ינהיג, ובידי האל-שאת עמו הוא ינהיג:

שׁוֹם תְּשִׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֶל־לֵהֲיֶךָ בּוֹ מִקְרֵב אָחִיךָ תְּשִׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תִוָּכַל לָתֵת עֲלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא אָחִיךָ הוּא (יז:טו).

ואילו השופטים נבחרים בידי בני אדם בלבד:

שׁוֹפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֶל־לֵהֲיֶךָ נָתַן לָךְ לְשֵׁבֵטֶיךָ (יז:טו).

כמו במקרה של המלך, גם פה מתבטאת המגמה השוויונית בשני אופנים. כל איש מישראל עשוי להתמנות לשופט; וחשוב לא פחות, כל אחד, באופן תאורטי, ראוי להשתתף בתהליך בחירת השופטים. קל להעלות על הדעת מינוי שופטים בתכתיב מלמעלה, תכתיב ששותפים לו גופי שלטון כאלה ואחרים: המלך, הכוהנים, הזקנים, שופטים מכהנים או הנביא. אולם מערכת המשפט, על פי ספר דברים, עצמאית לחלוטין. באופן תקדימי בתולדות המשטרים האנושיים, משרה ציבורית נתפסת על פי תפקידה וייעודה, ותו לא. למינוי השופטים מטרה אחת ויחידה: לממש את הצדק, ואין עמו מטרה נלווית, כגון הנצחת כוחו של מעמד האצולה על ידי מסירת עמדות שליטה בידי. במובן זה, המצע של ספר דברים מבשר את הרעיונות שיפציעו בעידן המודרני רק עם הקמתה של ארצות הברית. פרשתנו היא מסמך פוליטי המותיר מקום מצומצם מאוד לירושה ולמעמד. מסמך המסרב להסיר את כובעו בפני רמי המעלה, שועי הארץ ובעלי הנחלות.

בנקודה הזו בדיוק, היחס בין הפרדת הרשויות לבין שאלת המעמדות, ניצבת התורה במלוא ייחודה. לראשונה בתולדות אנוש, הפרדת רשויות מוצעת, ולו בחלקה, על טהרת מהותם ותפקידם של המוסדות, ולא על פי שיקולים של מעמד ושל ייחוס, ושל מתן לגיטימציה לריבוד חברתי קיים. כמובן, לא כל מוקדי הסמכות בתורה בכלל ובפרשתנו בפרט נבנים על פי הקווים החדשים. הפולחן נשאר בידי שבט לוי, אם כי בני שבט זה תלויים כלכלית ביתר האוכלוסייה. ועדיין, מוקד הכוח של המלוכה משורטט בספר בקווים שוויוניים:

שׁוֹם תְּשִׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֶל־לֵהֲיֶךָ בּוֹ מִקְרֵב אָחִיךָ תְּשִׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ (יז:טו).

עקרונית, כל מי שהוא "מקרב אחיך" עשוי להתמנות למלך. ושנית, חשוב לא פחות, שום שבט, ושום ישות אחרת בתוך העם, אינם מקודשים כגוף בוחר; המלך ממונה בידי ה"אתה" הקולקטיבי. הפרשה משאירה במתכוון ללא הכרעה את האופן המדויק של הבחירה, כמו לרמז שלשום גוף כשלעצמו אין הסמכה אלוקית גדולה מלגוף אחר. זקני השבטים אינם מייצגים עוד את העם בפולחן, וככל הנראה אין להם עוד תפקיד קבוע בו, לבד מארגון ה"הקהל" השבע-שנתי (לא:ט-יג).

אולם, החשובה מכול היא האמירה של ספר דברים בעניין השופטים והשוטרים. לדעתו של מונטסקייה, ההבדל המהותי ביותר בין משטר מתון ומשטר עריצות הוא עצמאותה של מערכת המשפט, שאנשיה מתמנים מקרב האנשים הפשוטים. פרשתנו מקיימת רעיון זה באופן מעורר השתאות. אפשר להיווכח בזאת בהשוואת ההוראות המפורשות הניתנות בספר באשר לאופן הסמכתם של בעלי תפקידים שונים. הנביא, נושא דברו של אלוקים, נבחר כמתבקש על ידי שולחו בלבד: "נביא אקים להם מקרב

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף